

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI

**Xolmatov Nemat Boymirzayevich,
Imomova Nilufar Asomiddinovna**

MAKRO VA MIKRO IQTISODIYOT

fanidan

O'QUV QO'LLANMA

*5231000 – Xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti va
mamlakatshunosligi ta'lim yo'nalishida tahsil
olayotgan talabalar uchun o'quv qo'llanma
sifatida tavsiya etilgan*

**Toshkent
«Tafakkur avlodi»
2020**

UO·K: 330.101.54(075.8)

KBK: 65.012ya73

X 72

X 72 N.Xolmatov, N.Imomova.

«**Makro va mikroiqtisodiyot**» fanidan o'quv qo'llanma. – T.:
«Tafakkur avlodi», 2020. – 268-b.

Ushbu o'quv qo'llanma bozor islohotlari sharoitida bozor mexanizmi amal qilishi, tadbirkorlik subyektlarining xatti-harakatlari, uy, korxon va davlat xo'jaligining faoliyati xususiyatlari, davlat iqtisodiy siyosatining asosiy yo'nalishlari, makroiqtisodiy vaziyat va uning barqarorligini ta'minlash muammolarini ilmiy-nazariy o'rganish, bu borada iqtisodiy tafakkurni kengaytirish hamda mukammallashtirish, talabalarda tegishli darajada amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib. "Makro va mikroiqtisodiyot" fani ning predmeti, vazifalari va metodi. mikroiqtisodiyotga kirish. bozordagi talab va taklif, talab va taklif elastikligi, iste'molchilar xatti-harakati, ishlab chiqarish va texnologiya, firmaning xarajatlari, mukammal raqobat, monopoliya, nomukammal raqobat, makroiqtisodiyotga kirish, asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar. "AD-AS" modeli ("Aggregate demand-Aggregate supply"). iste'mol, jamg'arish va investisiya, iqtisodiyotning sikllik rivojlanishi, ishsizlik, inflyatsiya, davlatning monetar va fiskal siyosati, iqtisodiy o'sishning umumiy tavsifi va modellari kabi mavzularni qamrab oladi.

Ushbu maxsus kurs TDSHI XMI va S fakulteti talabalari, shuningdek makro va mikroiqtisodiyot muammolari bilan qiziquvchilar uchun foydali qo'llanma hisoblanadi.

Mas'ul muharrir:

I.f.d. professor N.To'xliyev

Taqrizchilar:

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Instituti "Iqtisodiyot nazariyasi"

kafedrasi dotsenti, i.f.n., M.H.Kamilova

Toshkent Moliya Instituti "Mintaqaviy iqtisodiyot"

kafedrasi dotsenti, i.f.n., A.A.Rafiyev

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2019 yil 27 dekabrda 1186-sonli buyrug'iga binoan nashrga tavsiya etildi.

ISBN 978-9943-6691-7-8

«Tafakkur avlodi», 2020

KIRISH

O'zbekistonda so'nggi davrda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning sur'atlari jadallashib, jamiyat hayotining barcha sohalarida yangilanish, zamonaviylashuv va zamon talablaridan kelib chiqib sifat o'zgarishlari yuz bermoqda. Bu oliy ta'lim tizimi, va xususan, o'quv jarayonida ham kuzatilmoqda. O'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish, bu jarayonda zamonaviy xorijiy o'quv adabiyotlaridan foydalanish, oliy ta'limning yangi malaka talablaridan kelib chiqib ta'lim jarayonida ilg'or texnologiyalarni qo'llash, talabalarning mustaqil ta'lim olishlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish shular jumlasidandir.

Mamlakatimizda mavjud moddiy, iqtisodiy, intellektual resurslardan oqilona foydalanish, cheklangan zahiralardan yuqori samara olish, aholi turmush darajasining pasayib ketishining oldini olish va muttasil oshirib borish, inqirozning salbiy oqibatlarini yumshatish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilmoqda, tegishli islohotlar olib borilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" da to'rtinchi ustuvor yo'nalish - Ijtimoiy sohani rivojlantirishda muhim vazifalardan biri sifatida umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus va oliy ta'lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish nazarda tutilgan. O'quv adabiyotlarining tarkibi, tuzilishi va mazmunini uzluksiz takomillashtirib borish mana shu chora-tadbirlardan biridir.

Mazkur o'quv qo'llanma davlat ta'lim standartlari, ta'lim yo'nalishi malaka talablari, yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish va o'quv jarayoniga tadbqiq etish bo'yicha yangi talablar asosida tayyorlangan.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida yangi sifatga ega bo'lgan mikro va makro jarayonlar yuzaga chiqmoqda. Bu eng avvalo, bozor munosabatlarining chuqurlashuvi, korxonalar uy xo'jaligi va davlatning bozor subyektlari sifatida faoliyatining takomillashuvi, shuningdek, makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning tobora barqarorlashib borishi makroiqtisodiy muvozanatga erishishning zamonaviy tamoyillariga o'tilayotganligi bilan bog'liqdir. Milliy iqtisodiyotdagi mazkur jarayonlarni chuqurroq idrok etish uchun makro va mikroiqtisodiyot fanini ilg'or, rivojlangan davlatlardagi o'quv adabiyotlaridan foydalangan holda o'qitish bugungi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

O'quv qo'llanmada ana shu vazifadan kelib chiqib, mikroiqti-sodiyotga kirish, bozordagi talab va taklif, talab va taklif elastikligi, iste'molchilar xatti-harakati, ishlab chiqarish va texnologiya, firmaning xarajatlari, mukammal raqobat, monopoliya, nomukammal raqobat, makroiqtisodiyotga kirish, asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, "AD-AS" modeli ("Aggregate demand-Aggregate supply"), iste'mol, jamg'arish va investisiya, iqtisodiyotning siklli rivojlanishi, ishsizlik, inflyatsiya, davlatning monetar va fiskal siyosati, iqtisodiy o'sish kabi mavzular mazmuni yoritib berildi.

Mazkur o'quv qo'llanma talabalarning iqtisodiyotdagi barcha jarayonlarni, quyi tizimdagi korxonalar, firma, tadbirkorlarning iqtisodiy faoliyatidan boshlab, makro darajadagi barcha iqtisodiy munosabatlarni nazariy-usulbiy jihatdan o'rganish orqali bilim, malaka va ko'nikmalarini shakillantirishlariga imkon beradi.

Shuningdek, o'quv adabiyotida ishlab chiqarish, taqsimot, almashuv va iste'mol jarayonida iqtisodiy subyektlarning bozorga xos xatti-harakatlari, ular orasidagi munosabatlar zamonaviy o'quv adabiyotlari materiallari asosida keng ochib berilgan. Milliy iqtisodiyot amal qili-shining mikro parametrlari, bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar va uy xo'jaligi faoliyatining tamoyillari, shart-sharoitlari va omillari, makroiqtisodiy jarayonlarning global va lokal masalalari ham ko'rsatilgan.

O'quv qo'llanmani tayyorlashda O'zbekiston Respublikasi Statistika Davlat qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi, tarmoq ilmiy tadqiqot muassasalari tahliliy materiallari, xalqaro iqtisodiy tashkilotlar va ilmiy-tadqiqot markazlari tomonidan nashr etilgan statistik va tahliliy to'plamlar materiallari ishlatiladi.

O'quv qo'llanmasi oliy ta'lim muassasalari iqtisodiyot ta'lim yo'nalishlari talabalariga, shuningdek, milliy iqtisodiyotda namoyon bo'layotgan mikro va makrodarajadagi masalalar bilan qiziquvchilarga mo'ljallangan.

1-MAVZU. “MIKROIQTISODIYOT” GA KIRISH¹

Mavzuning o'quv maqsadi:

Talabalarda jamiyatdagi iqtisodiy muammolarni idrok etishda “Mikroiqtisodiyot” fanining roli, mikroiqtisodiyot fanining predmeti, vazifalari va metodi, tanlash muammosi, alternativ harajatlar, iqtisodiy tahlil metodologiyasi haqida tushuncha hosil qilish, bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Asosiy tushunchalar va tayanch iboralar

Iqtisodiy nazariya, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyot, pozitiv mikroiqtisodiyot, normativ mikroiqtisodiyot, iqtisodiy model, resurslar, ehtiyojlar, kam-yoblik, iqtisodiy talab, alternativ xarajatlar, iqtisodiy tahlil metodologiyasi

Asosiy savollar

1. Jamiyatdagi iqtisodiy muammolarni idrok etishda “Mikroiqtisodiyot” fanining roli
2. “Mikroiqtisodiyot” fanining predmeti, vazifalari va metodi
3. Tanlash muammosi. Alternativ harajatlar
4. Iqtisodiy tahlil metodologiyasi

1. Jamiyatdagi iqtisodiy muammolarni idrok etishda “Mikroiqtisodiyot” fanining roli

Har bir inson jamiyatda yashayotgan ekan, u doimiy ravishda iqtisodiy jarayonlarga duch keladi. iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanadi.

Jamiyat va undagi har bir shaxsning asosiy maqsadi cheklangan resurslardan maqsadga muvofiq foydalanishni ta'minlaydigan yo'nalishlarni tanlash va yuqori natijalarga erishishdan iborat. Odatda kishilar o'z manfaati yo'lida, korxonalar – foyda miqdorini ko'paytirish yo'lida harakat qiladi, davlat bo'lsa ana shular faoliyatini yagona maqsad yo'lida – jamiyatning farovonligini, kishilar turmush sharoitini yuksaltirishga qaratishi lozim. Turli davlatlarda bu maqsadga har xil darajada erishiladi.

¹ Robert S. Pindyck, Daniel L. Rubinfeld, Microeconomics, 6th International Edition, Prentice Hall, 2005, Page 4

“Iqtisod” soʻzi yunoncha oikonomos soʻzidan kelib chiqib, “xoʻjalikni boshqaruvchi odam” maʼnosini anglatadi. Ilk boqishda bu soʻz gʻayrioddiy tuyilishi mumkin. Lekin, aslida, xoʻjalik bilan iqtisodiyotni bogʻlab turadigan koʻp omillar bor. Kim ovqat pishiradi? Qasi teledasturni tomosha qilish huquqi kimda? Kirlarni kim yuvadi? Qisqasi, har bir oila aʼzosining qobiliyatlarini hisobga olgan holda, hoʻjalikning ikir-chikirlari oila aʼzolari orasida taqsimlanishi kerak.

Huddi xoʻjalikdagi kabi, jamiyatda ham turli qarorlar qabul qilinadi va bajarish jarayoni oʻzaro taqsimlanadi. Jamiyat qaysi vazifalarni kimlar qilishi haqida qaror qabul qilish uchun qandaydir yoʻl topishi kerak. Jamiyatga oziq-ovqat yetkazib beradigan, kiyim kechak tikadigan, kompyuter dasturlarini yaratadigan kishilar kerak. Jamiyat oʻz aʼzolarini (yer, binolar va mashinalarni) turli ishlarga joylashtirib boʻlgach, ular tarafidan ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmat taqsimotini ham oʻz navbatida nazorat qilishi kerak. Jamiyat kimlarning ikra, kimlarning esa kartoshkaga loyiqqligini, va baʼzi kishilarning Ferrari egasi boʻlib, boshqalarning esa avtobusdan foydalanishini belgilab berishi kerak¹.

✦ Resurslarning tanqisligi muammosi mavjudligi bois, jamiyatda resurslarning boshqaruvi, ulardan oqilona foydalanish juda muhim ahamiyatga ega. Tanqislik - jamiyatning chegaralangan resurslarga egaligini, va shu sababdan insonlar xohlagan har qanday mahsulot va xizmat turlarini ishlab chiqara olish imkoniyati mavjud emasligini anglatadi. Bunga misol tariqasida bir xoʻjalikning aʼzosi oʻzi xohlagan har qanday mahsulotni yarata olmasligi kabi, jamiyatning hamma aʼzolarida ham oʻzi xohlagan yuqori hayot standartlariga erishish imkoni yoʻqligini keltirishimiz mumkin.

Iqtisodiyot bu - jamiyat oʻzining cheklangan resurslarini qay tarzda boshqarishini oʻrganuvchi fandır. Koʻpgina jamiyatlarda resurslar qudratli diktator tarafidan emas, balki millionlarcha xoʻjalik va firmalarning oʻzaro xarakatlari orqali taqsimlanadi. Shu bois iqtisodchilar, insonlarnig qay tarzda qaror qabul qilishlarini, yaʼni, ularning qancha ishlashi, nimalarni xarid qilishi, qancha tejab qolishlari va tejab qolgan mablagʻlarini qanday qilib sarflashlarini tahlil qiladilar. Shuningdek, iqtisodchilar, insonlarning bir-biriga oʻzaro taʼsirini ham

¹ N. Gregory Mankiw, Principles of Economics, 6th edition, ISBN 13: 978-0-538-45305-9, USA, 2012, Page 3

o'rganadilar. Masalan, ular ko'pchilik xaridor va sotuvchilarning mahsulotning qanday narxda va qancha miqdorda sotilishini belgilab berishlarini o'rganadilar. Va nihoyat, iqtisodchilar bir butun holda iqtisodiyotga o'z ta'sirini ko'rsatadigan kuch va trendlarni, shu jumladan, iqtisodiyotning o'rtacha o'sishini, jamiyatning ish qidirib yurgan qatlamlarini va narxlarning qay darajada ko'tarilishini tahlil qiladilar.

Iqtisodiyot ko'p jihatlariga ega, lekin bir nechta asosiy g'oyalar ostida birlashadi. Ular quyidagi tamoyillarda o'z aksini topadi. Bu tamoyillar bilan tanishtirishdan maqsad – iqtisodiyotning umumiy jihatlarini yoritib berishdir. Ushbu tamoyillarni “kelajakda sodir bo'ladigan holatlarning bashorati” deb hisoblashingiz mumkin.

Insonlarning qanday qaror qabul qilishi

Zamonamizda iqtisodiyotning nimani ifoda qilishi hech kimga sir emas. Los Anjeles yoki AQSH, hatto butun dunyo iqtisodiyoti haqida so'z yurutsak ham, iqtisodiyotning bir guruh insonlarning o'zaro munosabatlarini aks ettiruvchi va turmushlaridagi iker-chikirlarini ko'rsatuvchi element ekanligini anglab yetamiz. So'zimizning tasdiqi o'laroq iqtisodiyotni shakllantiruvchi shaxslarning holatini iqtisodiyot holati aks ettirishini ko'ramiz va bu yo'nalishda biz iqtisodiyot fanini shaxsiy qaror qabul qilishning to'rtta tamoyilini o'rganishdan boshlaymiz.

1-Tamoyil: Insonlarning o'zaro bitimga kelishida yuzlashuvi

Balki siz shunday iborani qayerdadir eshitgandirsiz: “Mushuk tekinga oftobga chiqmaydi”, albatta falsafa yurutishni bir chetga qo'yamiz-da, lekin bu iboraning zamirida ancha haqiqat yashirinib yotganini ko'ramiz. Istagimiz doirasida bo'lgan bir narsani qo'lga kiritish uchun, odatda biz boshqa sevgan narsamizdan voz kechishimiz kerak. Qaror qabul qilish bir maqsadning boshqa bir maqsad bilan o'zaro bitimga kelishini talab qiladi.

Misol tariqasida bir talabaning o'ziga tegishli bo'lgan eng qimmatli resursini, yani o'z vaqtini qanday taqsimlashi kerakligini ko'rib

chiqishimiz mumkin. Talaba butun bor vaqtini faqat iqtisodiyotni yoki faqat psixologiyani o'rganishga sarf qilishi mumkin, boshqa tarafdin esa, ushbu vaqtni bu ikki fanni bir vaqtda o'rganish uchun taqsimlashi mumkin. Talaba o'rganayotgan fanga ajratgan har bir soatini, boshqa fanga sarflashi mumkin bo'lgan har bir soat bilan almashadi. Talaba o'qishi uchun ajratgan har bir soatini, mudrab olish uchun, velosiped xaydash uchun, televizor ko'rish uchun yoki bo'lmasa qo'shimcha xarajatlar qilish maqsadida bosh vaqtini qisman ishlash bilan o'tkazishga ajralishi mumkin bo'lgan soatga almashtirishi mumkin. Boshqa tarafdin esa, ota-onalarning oilaviy daromadlarini qanday sarflashini ko'rib chiqishimiz mumkin. O'z navbatida ular, oilaviy daromadlarini oziq-ovqat, kiyim-kechak yoki oilaviy ta'til uchun sarflashlari mumkin, yana boshqa maqsadlar uchun, yani o'z oila daromadlarini farzandlarining taxsil olishi yoki nafaqalari uchun ham ajratib qo'yishlari mumkin. Bu holatda yuqorida ko'rsatilgan maxsulotlardan biriga sarflangan har bir qo'shimcha dollar, boshqa maxsulotlarga nisbatan bir dollar kam sarflanishi kerak¹.

"Mikroiqtisodiyot" fani korxonalar, firmalar va shu kabi mamlakat xalq xo'jaligining quyi bo'g'inidagi ob'ektlar faoliyatiga taalluqli fan bo'lganligi uchun u shu korxonalar (firma) larda cheklangan resurslarda² maqsadga muvofiq tarzda foydalanilgan holda kishilar ehtiyoji uchun zarur bo'lgan moddiy ne'matlarni ko'paytirishni tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Iqtisodiy muammolarning tub mohiyati resurslarning cheklanganligi hamda inson ehtiyojlarining cheklanmaganligi bilan izohlanadi. Bu jarayon iqtisodiyot nazariyasining predmetini belgilab beradi.

Iste'molchi o'zining daromadlarini cheklanganligi sababli, istalgan tovar va xizmatlarni sotib ola olmaydi. *Firma* o'zi uchun muhim ustivor yo'nalishlarni belgilab olib, boshqa yahshi loyihalardan voz kechishga majbur.

Davlat o'zining ijtimoiy siyosatini qat'i belgilangan chegaralarda olib borishga majbur. U daromadlari cheklanganligi sababli, fundamental ilmiy tadqiqotlarni bir vaqtning o'zida moliyalashtira olmaydi.

2. Mikroiqtisodiyot fanining predmeti va vazifalari

Zamonaviy iqtisodiy nazariya tarkibiy jihatidan ikkita katta bo'limga ajratiladi: Mikroiqtisodiyot va Makroiqtisodiyot.

¹ N. Gregory Mankiw, Principles of Economics, 6Edition, ISBN 13: 978-0-538-45305-9, USA, 2012, Page 15

- **Makroiqtisodiyot** – umum iqtisodiy tizimni va uning yirik tarmoqlari faoliyatini o'rganadi.

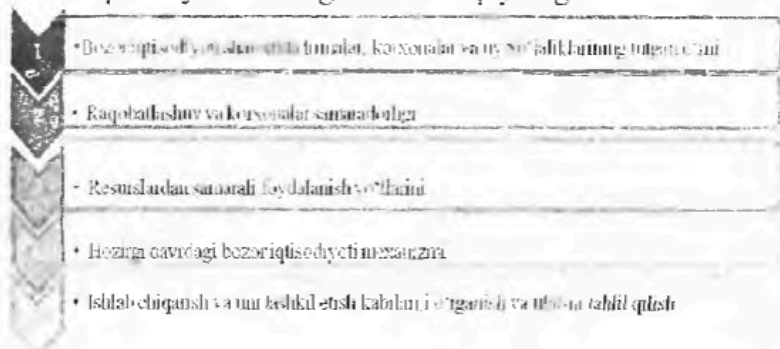
O'rganish obyekti – Milliy daromad, Yalpi ichki mahsulot, iqtisodiy o'sish va umumiy bandlek darajasi, narxlar indeksi, iste'mol xarajatlari, milliy jamg'armalar va boshqa yirik ko'rsatkichlarni o'rganadi.

Mikroiqtisodiyot – alohida iqtisodiy subyektlar (iste'molchilar, ishchilar, investorlar, firmalar va boshqa) faoliyatini o'rganadi.

Mikroiqtisodiyot fanining predmeti – bozor iqtisodiyoti sharoitida aniq tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish va iste'mol xajmi, narxlarning shakllanishi, resurslarning tarmoqlararo qayta taqsimlanishi, iste'molchilarning tovar sotib olishi, ishlab chiqaruvchilarning esa, uni ishlab chiqarishi, sotishi va shu kabi boshqa jarayonlarni o'rganish hisoblanadi¹.

Mikroiqtisodiyot fani barcha ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bilan uzviy bog'liqdir. Masalan, iqtisodiyot nazariyasi, kichik biznes va tadbirkorlik, tarmoqlar iqtisodiyoti, buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil, moliya va kredit, marketing va menejment, oily matematika, bank ishi va boshqalar.

Mikroiqtisodiyot fanining vazifalari quyidagilardan iborat:

Mikroiqtisodiyot fani alohida shaxslar, uy xo'jaliklari, korxonalar, davlat va boshqa ijtimoiy tashkilotlarning iqtisodiy xarakterini o'rganadi va quyidagi usul (metod) lardan, ya'ni tahlil va sintez, monografik usul, iqtisodiy statistika usuli, hisoblash konstruktiv, tajribaviy usul, abstrakt mushohada usuli, matematik modellashtirish, induksiya va deduksiya usuli, optimallashtirish va muvozanatni aniqlash usullaridan foydalanadi.

¹ Robert S. Pindyck, Daniel L. Rubinfeld, Microeconomics, 6th International Edition, Prentice Hall, 2005, Page 4

3. Tanlash muammosi. Alternativ xarajatlar

Iqtisodiy resurslarni cheklanganligi va insonlar ehtiyojlarining tobora ortib borishi fundamental iqtisodiy muammoni – tanlash muammosini keltirib chiqaradi. Turli xil talab va ehtiyojlarni qondirish uchun inson ulardan birini tanlashi va iqtisodiy resurslarni toʻgʻri taqsimlashi zarur.

Resurslar – inson uchun kerakli boʻlgan mahsulotlarni ishlab chiqarishda foydalaniladigan moddiy neʼmatlar va xizmatlar yigʻindisidir.

Ularni ikkiga boʻlish mumkin : Erkin va iqtisodiy.

Erkin resurslar – cheklanmagan hajmda mavjud: masalan, havo, quyosh energiyasi, shamol energiyasi.

Iqtisodiy resurslar – qisman chegaralangan. Ulardan foydalangan-da xarajatlarni qoplash majburiyati mavjud.

† Erkin va iqtisodiy resurslar bir – biriga aylanishi mumkin: masalan, suv. Bir vaqtning oʻzida erkin va iqtisodiy boʻlishi mumkin. Qum (qurilishda yoki dengiz boʻyida).

Shuning uchun bu resurslarni optimal ravishda taqsimlash va samarali foydalanish shart. Iqtisodiy resurslar (ishlab chiqarish omillari) – quyidagi tarkibiy qismlarga boʻlinadi :

1. Mehnat resurslari, mehnat
2. Investitsion resurslar, kapital
3. Tabiiy resurslar, yer
4. Tadbirkorlik iqtidori, qobiliyati va salohiyati.
5. Axborot resurslari
6. Bilim, boshqaruvchanlik qobiliyati.

Mehnat – aqliy va jismoniy qobiliyat orqali iqtisodiy neʼmatlarni yaratish boʻyicha insonning faoliyati.

Investitsion resurslar - ilgari inson mehnati orqali yaratilgan neʼmatlar.

Real kapital – isteʼmolchilar uchun xizmatlar koʻrsatishda tovarlar ishlab chiqarish va tashishda foydalaniladigan binolar, stanoklar, mashinalar, asbob – uskunalar, vositalar, inshootlar va boshqalar.

Moliyaviy kapital – (ular, obligatsiyalar, bank depozitlari va pullari) ishlab chiqarish omillariga kirmaydi, chunki real ishlab chiqarish bilan bogʻliq emas, faqatgina real kapitalga erishishda foydalaniladigan bir vosita boʻlib xizmat qiladi.

Yer – qishloq xo'jaligi, shahar sanoat, tovar va xizmatlar ishlab chiqarishda foydalaniladigan foydali resurslar, suv resurslari.

Tadbirkorlik iqtidori – ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish, asosiy masalalarni hal qilish, tavakkalchilikka yo'l qo'yish, yangi texnologiyalarni jalb qilish qobiliyatlari majmui.

Axborot – "Jahon xo'jaligi va undagi jarayonlar haqida ma'lumotlar". Aniq ma'lumot, axborotga ega bo'lish, iqtisodiy subyektlar oldida turgan global muammolarni hal qilishga turtki bo'ladi.

Bilim – boshqaruv, savdo-sotiq, iste'molchilarga xizmat ko'rsatish sohasidagi malakali kadrlar tomonidan eng to'g'ri qarorni qabul qilishda asosiy vosita sifatida qo'llaniladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida yuqorida qayd etilgan iqtisodiy resurslar erkin sotiladi, sotib olinadi va o'z egalari uchun alohida daromad ko'rinishida: ya'ni renta (yer), foiz (kapital), oylik maosh (mehnat), foyda (tadbirkorlik faoliyati) keladi.

Ehtiyoj – shaxsni hayot faoliyatini ushlab turish uchun shart bo'lgan obyektiv ehtiyojlar. Ehtiyojlar birlamchi (oziq-ovqat mahsulotlari) va ikkilamchi (tafakkurni kuchaytirish) bo'lishi mumkin.

Jamiyatda insoniyat doimiy ravishda asosiy to'rtta iqtisodiy savollarga javob berishga xarakat qiladi :

- 1- Nima ishlab chiqarish kerak?
- 2- Qanday ishlab chiqarish kerak?
- 3- Kim uchun ishlab chiqarish kerak?
- 4- Qachon ishlab chiqarish kerak?

Muqobil (alternativ) xarajatlar – bir tovarni ishlab chiqarish, uning sonini oshirish uchun boshqa bir tovardan voz kechish alternativ xarajatlar, yoki voz kechilgan imkoniyatlar xarajatlari deyiladi.

Pareto iqtisodiy samarasi – bu bozorning shunday vaziyatiki, unda hech kim boshqa bir kishining iqtisodiy holatini yomonlashtirmay o'z ahvolini yaxshilab olmaydi.

4. Iqtisodiy tahlil metodologiyasi

Iqtisodiy nazariyada iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishda 2 xil yondashuvdan foydalaniladi : prozitiv va normativ.

Pozitiv yondashuv – iqtisodiy subyekt qabul qilgan qarorni obyektiv tahlil qilish va oqibatlarini bashoratlashni ko'zda tutadi. Pozitiv yondashuv tadqiq qilinayotgan jarayonning sabab va oqibatlarini aniqlashga yordamlashadi.

Normativ yondashuv – qarama-qarshi tadqiq qilinayotgan jara-yonga nisbatan subyektiv baho berish bilan shugʻullanadi. Tadqiq qilish natijasida amaliy taklif va tavsiyalar beradi.

Iqtisodchilar foydalanadigan tadqiq qilishning eng asosiy usullaridan biri iqtisodiy jarayonlarni modellashtirishdir¹.

Iqtisodiy model – iqtisodiyotni kichik bir koʻrinishda yaqqol namoyon etuvchi bir koʻrinishi, shakli hisoblanadi. Iqtisodiy model – iqtisodiyot haqida hech qanday maʼlumotlar yoʻqligida yoki olish mumkin boʻlmagan xolatlarda, iqtisodiyotni bashorat qilish, unga real baho berish imkoniyatini beradi.

Hozirgi kunda modellarning umum qabul qilingan tasnifi yoʻq, lekin iqtisodiy model quyidagi talablarga javob berishi kerak:

1. Mazmunan boyligi
2. Qabul qilingan qarorlarning haqiqiyligi
3. Ular (qarorlar) asosida muhim bashoratlarni qabul qilish imkonining mavjudligi.
4. Axborot taʼminotining mavjudligi
5. Tekshirish imkoniyatining mavjudligi

Iqtisodiy nazariyada modellarning 2 koʻrinishidan foydalaniladi: Optimallashtirilgan va muvozanatlashtirilgan.

Optimallashtirilgan modellar – alohida iqtisodiy agentlar (isteʼmolchilar, ishlab chiqaruvchilar va boshqalar) faoliyatini tahlil qilishda, yaʼni, ishlab chiqarish, taqsimlash, isteʼmol qilishning eng optimal variantini topishda foydalaniladi. Optimallashtirilgan modellarda chegaraviy koʻrsatkichlardan yaʼni chegaraviy foydalanganlik, chegaraviy mahsulot, chegaraviy daromad, chegaraviy xarajatlar. Mazkur tahlil **marjinalizm** deb ham ataladi (ingliz tilidan “margin” - chegara).

Bozor muvozanati modeli – iqtisodiy agentlar oʻrtasidagi munosabatlarini tahlil qilishda foydalaniladi.

Talab va taklif oʻrtasidagi muvozanat modeli bozorning mikro-iqtisodiy tahlilining asosini tashkil etadi.

Nazorat savollari

1. Jamiyatdagi iqtisodiy muammolarni idrok etishda “Mikro-iqtisodiyot” fanining roli.

2. Mikro-iqtisodiyot fani predmeti, vazifalari va metodi nimalardan iborat?

¹ Robert S. Pindyck, Daniel L. Rubinfeld. Microeconomics. 6th International Edition. Prentice Hall, 2005. Page 6

3. Tanlash muammosi deganda nimani tushunasiz?

4. Iqtisodiy tahlil metodologiyasi haqida tushuncha bering.

Mustaqil ta'lim uchun savol va topshiriqlar

1. Iqtisodiyotning doimiy va bosh muammosi hamda uning yechimi.

2. Tanlash muammosining hal etilishi bo'yicha o'rganilayotgan mamlakatlar tajribasi.

AMALIY MASHG'ULOT UCHUN TOPSHIRIQLAR

1-topshiriq

Termin va tushunchalarni izohlang

	Tushunchalar	
1.	<i>Mikroiqtisodiyot</i>	alohida iqtisodiy subyektlar (iste'molchilar, ishchilar, investorlar, firmalar va boshqa) faoliyatini o'rganadi. <i>Mikroiqtisodiyot</i> – bozor sharoitida konkret tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish va iste'mol hajmi, narhlarning shakllanishi, resurslarning tarmoqlararo qayta taqsimlanishi, iste'molchilarning tovar sotib olishi, ishlab chiqaruvchilarning esa uni ishlab chiqarish, sotish va shu kabi boshqa savollarni o'rganadi.
2.	<i>Resurslar</i>	inson uchun kerakli bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqarishda foydalaniladigan moddiy ne'matlar va xizmatlar yig'indisidir.
3.	<i>Ehtiyoj</i>	shaxsni xayot faoliyatini ushlab turish uchun shart bo'lgan obyektiv ehtiyojlar. Ehtiyojlar bir-lamchi (oziq – ovqat mahsulotlari) va ikkilam-chi (tafakkurni kuchaytirish) bo'lishi mumkin.
4.	<i>Alternativ xarajatlar</i>	bir tovarni ishlab chiqarish, uning sonini oshirish uchun boshqa bir tovardan voz ke-chish alternativ harajatlar, yoki voz kechil-gan imkoniyatlar xarajatlari.
5.	<i>Bozor</i>	alohida, mustaqil qaror qabul qiluvchi xo'ja-lik yurituvchi subyektlar hamda sotuvchi va xaridorlar o'rtasidagi o'ziga xos shakldagi munosabatlar yig'indisidir.

6.	<i>Uy xo'jaliklari</i>	moliyaviy masalalarni birgalikda xal qiluvchi, bir tom ostida yashaydigan shaxslardan iborat xo'jalik birligidir. Uy xo'jaliklari iste'molchilar sektoriga tegishlidir.
7.	<i>Firma</i>	ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanadigan, asosiy ishlab chiqarish muammolarini shaxsan o'zi xal qiladigan iqtisodiy subyektdir. Firma ishlab chiqaruvchi sektoriga tegishlidir.
8.	<i>Davlat</i>	keng ma'noda xo'jalik subyekti va bozorni nazorat qilish xuquqiga ega yuridik va siyosiy xokimiyat organlari yig'indisidir. Davlat o'z faoliyatida jamiyatdagi farovonlik, samaradorlikni oshirishga xarakat qiladi.
9.	<i>Bozor iqtisodiyoti tizimi</i>	xususiy tadbirkorlik, tanlash erkinligi, raqobat muhitiga asoslanadi. Bozor iqtisodiyotida alohida subyektlarning shaxsiy qiziqishlari inobatga olinadi.

2- topshiriq

Masalalar

1. Kanstovar ishlab chiqarish texnologiyasi bo'yicha firma kuniga 10 000 ta ruchka va 6 000 ta qalam yoki 8 000 ta ruchka va 8 000 ta qalam ishlab chiqarish mumkin. Aniqlang:

Miqdor bo'yicha firmaning transformasion imkoniyatlarini baholang. Ma'lumotlarga ko'ra, qo'shimcha 2 000 ta qalam ishlab chiqarishning alternativ xarajatlari 2 000 ta ruchka ishlab chiqarishdan voz kechishni anglatadi. Transformasion imkoniyati 1:1 ga teng.

2. Toshkentdan Xorazmga sayohat poyezd bilan 8 soatni, samolyot bilan 3 soatni tashkil etadi. Samolyot chiptasi 250 000 so'm, poyezd chiptasi esa, 100 000 so'mni tashkil etadi. Sayohatga uch kishi Aliyev, Boqiyev va Vasilovlar ketishmoqda. Aliyev bir soat uchun 20 000, Boqiyev 30 000, Vasilov 50 000 so'm pul mablag'ini oladi. Ushbu shaxslar qaysi transport turida sayoharga chiqishlarini aniqlang. Ushbu masalada 100 000 so'm qaysi transport turida ketishdan qat'iy nazar qaytarilmaydigan harajardir (250000-100000=150000). Qaytarilmaydigan vaqt esa, 3 soatni tashkil etadi (8-5=3). Har bir sayohatchi uchun maqbul variantni aniqlang. Masalada mana shu 150 000 so'm va 5 soatni solishtirish kerak. Aliyev mana shu 5 soat ichida 100 000 so'm ishlab topadi (5*20000=100000).